

God and Logic in Islam: The Caliphate of Reason*(İslam'da Tanrı ve Mantık: Aklın Halifeliği)*

by Prof. Dr. John WALBRIDGE, (Cambridge University Press 2011), s. 211

Indiana üniversitesi Yakın Doğu ve dilleri bölümünde profesör olan ve özellikle Suhreverdilikle ilgili Harvard üniversitesinde hazırladığı doktora çalışmasıyla bilinen John Walbridge'in son kitabı kışkırtıcı başlığı ve derinlikli analizleriyle dikkatleri üzerine topluyor. Kitabının hemen girişinde Walbridge kitabını zihnindeki üç tür okuyucu için yazdığını ifade ediyor: Batı tarzı eğitim süreçlerinden geçmiş ve İslam'ı yalnızca televizyon ve gazetelerden duyduğu kadar bilenler, modern dünyada kendi toplumunun talihsizliklerin rahatsız olan Müslüman okuyucular ve İslamî çalışmalarla uğraşan bilim adamları. Özellikle Batılı okuyuculara İslam'la ilgili spesifik bilgilere girmeden İslam düşüncesindeki akılcı gelenek hakkında ve zihniyet hakkında bilgi vermeyi amaçlamaktadır.

Bu bağlamda kitap, İslam düşünce geleneği resminin, tarihsel süreçte ve bugünün modern zihinlerinde, akılsallık parametresi perspektifinden değerlendirilmesini karşılaştırılması bir yöntemle gözler önüne sermeyi amaçlıyor. Kitabın başlığındaki "Aklın Halifeliği"indeki halifelik metaforunu özellikle seçtiğini belirten yazara göre halifelik kavramının ifade ettiği "ardından gelen", "temsilci" anlamı Kur'an'da insan için Allah'ın yeryüzündeki halifesi, Müslümanlar arasında ise peygamberin vefatından sonra gelen yöneticiler için kullanılan Resulullah'ın halifesi gibi anlamlarda kullanılmıştır. İslam düşüncesinde aklın oynadığı merkezi rolden dolayı yazar akıllı halifelik metaforuyla karakterize etmiştir. Yazarın kitabındaki temel tezi, İslam entelektüel hayatının geçmişten bugüne akılcı bir karakteri olageldiğini ve akıl-dışı yaklaşımların ancak gizli-saklı şifreler yoluyla ifade edilmek zorunda kaldığıdır. Yine yazarın tespiti göre mantıksal düşünce kendine klasik medreselerde okutulan zorunlu dersler yoluyla özgür bir ortam buluyorsa akıldışılık ise ancak Batinilik veya ezoterik yaklaşımlarda olduğu gibi gizli saklı şifrelerle kendi ifade etmek zo-

runda kalıyorsa bu Rosenthal'in kitabına verdiği isimde de olduğu gibi İslam düşüncesindeki bilginin zaferi olarak tanımlanıyorsa Walbridge'in kitabında da mantığın/mantıksal düşüncenin zaferi şeklinde tanımlanmaktadır. Müslüman tasavvurundaki yazarın tabiriyle belli bir *Intellect'e* yani düşünme akletme özelliğine sahip tanrı tasavvuru onların mantığa/mantık ilmine yaklaşımlarını da belirlemiştir.

Çalışmada öncelikle İslam düşüncesinde akılcı geleneğin oluşum şartlarını inceleyen yazar, "İslam akıl-dışı bir din ve medeniyet midir?" sorusuna akıl ve akılcılığın tanımlarından ve Batı ve İslam dünyasındaki akıl kavramsallaştırmalarından yola çıkarak cevap bulmaya çalışıyor. Aklın tarihsel serüveninden ve çeşitliliğinden bahseden yazar, akıl tasavvurlarının geçirdiği evrimi; Grekler arasında akılsallık ve logos, Skolâstik düşüncede teolojinin aracı olarak kullanılan akıl, Aydınlanma ve akıl, görecelilik ve akıl gibi aşamalar halinde vermekte, sonuç olarak Batı ve İslam düşüncesinde akıl tasavvurlarının farklılaştığı alanların sınırlarını çizmek istemektedir. "Tanrısal Zihnin Empirik Bilgisi" başlığı altındaki kısımda ise peygamberin hadislerinin etrafındaki problemleri ele alan yazar, hadislerin toplanması girişimlerini, hadislerin tarihselliğini, hadis ekollerinin entelektüel dünyasını, hadisin otoritesini ve lafızcı meydan okuma karşısında akılcı ortak tepkinin tarihsel anlatıları ve analitik değerlendirilmeleri ortaya koymaya çalışmıştır.

Din ve felsefe arasında Farabi'nin sentezinin başarısızlığa uğraması başlıklı bölümde ise İslam'dan önce din ve felsefe kavramlarının ne anlama geldiğini belirlemeye çalışan yazar, İslam dünyasında felsefeyle ilk kez karşılaşmayı Süryaniler ve Kindi özelinde incelemiş ve Farabi'nin din-felsefe ilişkisi üzerinde durmuştur. Bir sonraki bölümde ise Mistisizm, Post-Klasik İslam Felsefesi ve İslamî bilimlerin yükselişi ve düşüşü ele alan yazar, Mistisizmin doğuşunu, Mistisizm-Felsefe ilişkilerini Sühreverdi ve İbn Arabî üzerinden ele almıştır.

Miladi on üçüncü yüzyıldaki ilk mantık çalışmalarının seyrini gözler önüne seren yazar daha sonraki dönemlerde bu mantık çalışmaları üzerine yapılmış yorumları karşılaştırmalı bir şekilde ele almış ve bunların medreselerde ders kitabı olarak okutulmasının tarihsel sonuçları üzerinde durmuştur. Bu dönemdeki mantık çalışmalarının modernleşmesinin seyrini de ele alan yazar, mantık çalışmalarındaki tıkanıklığın sebepleri üzerinde durmuş ve öteden beri hep sorulan 'yanlış giden neydi?' sorusuna cevap aramıştır. Yazara göre ilk dönemdeki medreselere ve oradaki din bilgilerine verilen desteklerin daha sonraki dönemde geri çekilişi ve bunların sonucu olarak mantık çalışmalarındaki özgünlüğün kayboluşu beraberinde bir dizi yanlış tercihler getirmiş ve mantıksal düşünce geleneği geri plana atılmıştır. Bunun sonucu olarak da İslam dünyasındaki köktenci hareketler boy göstermiş Müslümanlar şiddet ve gerilim taraftarı

olarak anılmışlardır. Gelecekte İslam dünyasının aklına yön verecek temel amiller mantıksal düşüncenin yeniden özgün ve modern yorumlarının gelecekteki durumuyla çok yakından ilgili olacaktır.

Walbridge'nin çalışması İslam düşüncesi geleneğini tarayarak düşünce geleneği içindeki akılcı damarın ortaya çıkışını, gelişme ve geri plana atılma evrelerini tarihsel ve analitik bir tarzda sergiliyor. Özellikle medreselerde okutulan mantık kitaplarının zihin dünyasını çözümlenmeye girişiyor. Mantık kitaplarıyla oluşan mantıksal düşünüş biçiminin Müslüman zihinlerdeki ve sosyal hayattaki etkilerini ele alıyor. Kitap, fikirler tarihi ve sosyal tarih açısından da çok önemli. John Walbridge'nin diğer çalışmaları ise şunlar; *Essays and Notes on Babi and Baha'i History* (2002). *The Wisdom of the Mystic East: Suhrawardi and Platonic Orientalism* (2001). *The Philosophy of Illumination of Shihab al-Din Yahya Suhrawardi: [with Hossein Ziai, [UCLA], (1999)*. *Sacred Acts, Sacred Time, Sacred Space: Essays on Bahá'í Law and History* (1996). *The Beloved: Reflections on the Path of Love*, by Kahlil Gibran (translator, 1997). *The Storm: Prose Poems and Short Stories by Kahlil Gibran* (translator, 1993). *The Science of Mystic Lights: Qutb al-Din Shirazi and the Illuminationist Tradition in Islamic Philosophy* (1992).

* * *

Mehmet ULUKÜTÜK

Muş Alparslan Üniversitesi FEF Felsefe Bölümü